

THEDE PALM:

Klädd i sin livsuniform

Rubriken till fil dr Thede Palms artikel är hämtad från ett uttryck, som Herbert Tingsten använt i en av sina böcker. Tingsten blottlade hänsynslöst sig själv i sina memoarer. Tage Erlander gör det inte och har inte heller någon anledning att göra det. Han skriver nämligen något annat än sina minnen; han skriver politisk historia och talar om hur det, som han minns, bör ses och bedömas. Hans bok om åren »1901—1939» är mycket mera subjektiv än vad han själv låter påskina. Det är en betydande bok. Detta omdöme ändras inte av att författaren har livsuniformen på, av att det i hela boken är politikern och statsmannen som talar.

I en av uppsatserna i sin bok »Flyktförsök. Notiser 1971—1972» (Norstedts) gör Herbert Tingsten några reflexioner över vår tids memoarer och självbiografier. Han menar att de ger för litet av »bikt, bekännelse och självanalys». Det förekommer minnesböcker, som kan vara betydande utan att man får någon föreställning om författarnas inre liv, »som förtvivlan, ångslan, glädje och kärlek». Det är, skriver han, »som om det vore oanständigt att kasta av sig livsuniformen» eller som om man vore rädd att blotta och blamera sig.

Om dessa iakttagelser är riktiga, och den som läst flera av höstens självbiografier och har dem aktuella kan inte annat än bekräfta dem, då återfaller kritiken varje fall inte på Tingsten själv. I sina egna memoarer var han alldeles öppen. Han demonstrerade både sin styrka och svaghet för vem som ville förstå. Detta är nu omkring tio år sedan. De har följts av kompletteringar, »När skymningen faller på» och andra och nu senast höstens bok. Han flyr från olyckan att vara blind genom att tänka på annat, i den mån det går. Han lyckas aldrig fly från sig själv. Hans personlighet är alltför särpräglad och hans livskraft alltför stark.

Tingstens minnen är betagande inte bara på grund av hans överlägsna stilkompetens utan också därför att han så uppenbart ärligt strävar efter att återge vad som verkligen hänt och vad han då känt. Långt ifrån alla memoarförfattare tar man om vad som egentligen skett: ingenting är tex så svårt att berätta som just det som man en gång blamerat sig. Ibland har

också sådant hos vanliga människor blivit undanskjutet ur minnet, vilket inte är någon ovanlig process. Det finns händelser som man inte orkar minnas. Annat vill man helt enkelt inte berätta. Det är personligt och angår ingen, är motiveringen. Man behåller, för att tala med Tingsten, livsuniformen på.

Nu skall för det första sägas, att det inte är alla som duger till att kläda av sig själva i ord. »Det går inte att skriva i djup förkrosselse, inte heller i stunder av stillhet och resignation», säger Tingsten om sina egna erfarenheter. Uttalandet visar bara att det finns ett avstånd mellan en man av hans personlighetstyp och texten helige Augustinus, fastän båda, var för sig, hör till de människor som har något som de måste avslöja. Ty, för det andra, det måste finnas något bakom beaktelserna, något kvalificerat i fråga om synd eller fruktan eller kärlek eller annat. Den som bara klär av sig, så att säga veckotidningsmässigt, har inget annat att komma med än sin andliga nakenhet, som inte gör någon människa glad och inte ens borde göra någon nyfiken.

Från Tingsten till Erlander

Går man från den ena motsatsen till den andra, från Herbert Tingsten till Tage Erlander, konstaterar man snart att hos den senare är det inte fråga om bekännelser. På titelbladet till vad förlaget kallar första delen av hans memoarer står bara »1901—1939» (Tiden). Ordet memoarer eller minnen eller något dylikt saknas. Boken går ut på en skildring av honom

själv som politiker. Att skriva den innebär enligt vad han själv skriver en politisk handling. »Hos mig är den politiska verkligheten en viktig del av min personlighet», säger han, och han menar att hans politiska gärning bör framstå som en del av hans personlighetsutveckling.

Detta förefaller ganska invecklat. Att det existerar ett samband mellan vad en människa utträttat i sitt offentliga liksom i sitt privata liv och hennes personlighet, därom råder knappast något tvivel. Tage Erlanders personlighetsutveckling är måhända sådan att det är värt att skriva böcker om den; därom kan en utomstående inte döma, och denna bok ger inte mycken vägledning i fallet. Vad han menar är förmodligen att hans politiska utveckling är tillräckligt betydelsefull att skriva om.

Däri kan man helt instämma. Tage Erlanders politiska gärning förde honom till statsministerposten, som han innehade i tjugotre år. Han vill tala om hur och varför detta skedde. En sådan skildring av honom själv är fullt legitim och dessutom önskvärd. Historiker kommer att syssla med frågan, och de kommer att se på den ur olika synpunkter. Att de får del av Erlanders syn på saken måste vara till en hjälp.

Men de kommer att finna, att det i mycket stor utsträckning är fråga om hans nuvarande syn. Utvecklingen från det omogna till det mogna, som man får förutsätta att även Tage Erlander genomgått, hör man mindre av. I stället för att skriva om sin utveckling skriver han om

sin utbildning, vilket är en helt annan sak. Hans blivande biografier får konstatera att i hela boken väger statsmannen sina ord i fråga om alla allvarliga spörsmål och meddelar hur dessa bör betraktas. Det är mycket subjektivt, mer än man i första ögonblicket upptäcker.

Det brukar talas om Tage Erlanders studentikosa vändningar. Därmed menas väl hans charmerande, lätt ironiska attityder, som han intagit när det passat. Så mycket av detta finns inte i boken, men nog kommer det fram ibland. Man gläds åt ytterst välfunna och sannolikt med omsorg välgjorda dubbelbottnade *understate-ments*. Ett av de mera formidabla exemplen förekommer i inledningen. Han talar om värdet av kritik. »Jag tror sålunda, att Bertil Ohlins kritik av nära nog allt jag sa och gjorde under nära 30 års tid var av stort värde för vårt politiska liv. I varje fall för mig.» Man skall inte förmena författaren hans stora lycka att ha kunnat tillverka detta omdöme, som gjort för att kunna läsas på två sätt.

Ådalen

Påståendet, att det är Tage Erlander av i dag som talar i boken och som framställer sig som han önskar att han varit, bör kunna beläggas. Det finns då anledning att hänvisa till den sida, som handlar om Skotten i Ådalen.

Erlander fick veta vad som förekommit genom telegrammen i Sydsvenska Dagbladets depeeschkontors fönster i Lund. Först föreföll det honom som om hans »föreställningar om samhällets omvandling hade

störtat samman. I Sverige där Branting och Edén hade lyckats genomföra det demokratiska genombrottet utan att en droppe blod spillts, föreföll det som om våldet skulle bli oundvikligt, när den ekonomiska demokratin skulle förverkligas.» Den unge politikern såg genast tingen i deras politiska sammanhang, med en revolution längst bort i perspektivet.

Men »förvirringen gick snabbt över». Statsmannen trädde fram. Redan inför depeeschfönstret insåg han, att det hela berodde på systemet att använda strejkbrytare, vilka ibland »utsattes för våldshandlingar», vilka lätt brukade avvecklas. Det nya var att samhället denna gång »satte in militär, som saknade varje form av utbildning om hur våld av denna typ skulle mötas . . . Jag började ana att tragedin var en katastrofal olyckshändelse . . .»

Den som då var i Lund och som dessutom var officersbarn kan bara minnas, att Tage Erlander dolde sina aningar så väl, att ingen upptäckte dem. I stället uttalade han sig om den svenska officerskåren. Vad han sade är numera glömt, men det skiljde sig väl inte mycket från vad andra radikala studenter, yngre och äldre, hade att säga. Tonen angavs från början av Arthur Engberg och varierades på olika sätt. Det statsmannamässiga representerades däremot av Per Albin Hansson; han höll huvudet kallt även i den situationen.

Säkerhetstjänsten

Det subjektiva i Erlanders framställning bör också belysas med något exempel, eftersom påståendet lagts fram, att utpräg-

lat subjektiva drag finns där. I och för sig är detta inget fel. Om man vill påpeka ett sådant sammanhang är det bara därför att läsaren inte i vördnad för författaren skall acceptera allt han skrivit helt kritiklöst.

Om Tage Erlanders åsikter om nazismen har aldrig rätt den ringaste tvekan. Han tillhörde motståndarna från början. Men att han menade att i den svenska praktiska politiken nazisterna »självfallet» var långt farligare än kommunisterna förvånar något. Tog han verkligen Birger Furugård på allvar? Men om han nu ansåg, att hemmanazisterna utgjorde ett större hot mot den svenska samhällsordningen än hemmakommunisterna, var detta objektivt sett felaktigt. Man bör alltså vara tacksam och konstatera, att han inte nu fallit för frestelsen och korrigerat sin uppfattning, vilket kunnat ske genom att jämföra den med verkligheten. Krigstidens spion- och sabotageprocesser visade offentligt hurudan denna var.

Som exempel på den värsta formen av nazism i Sverige anför Erlander ett citat ur en skrift av professor Karl Olivecrona. Han har rätt däri, att dennes maktfilosofi var skrämmande. Hur många den skrämde respektive uppmuntrade är en annan fråga. Själv vet jag ej svaret; jag var inkallad då boken tycks ha kommit ut och har veterligen aldrig sett den. Kanske kan man dock påpeka, att för de flesta politiskt intresserade studenter åtminstone i Lund betydde inte Olivecrona mycket (vad han betydde i sin vetenskap är något annat). Han ansågs leva i sitt elfenbenstorn, och

man tog honom som han var.

Erlander har en annan mening, och naturligtvis kan det vara han som har rätt. Han anser i varje fall att Olivecronas bok säkerligen spelade en stor roll för nazistanstuckna ungdomar och kunde ge dem underlag för en underkastelsens filosofi. Av detta skäl kom boken att utgöra en av de faktorer som gjorde honom övertygad om att man måste bygga upp en övervakningsorganisation, en säkerhetspolis. »Hur avskyvärd den än var.»

Varför var den avskyvärd? Erlander syftar ju inte på personalen. Det avskyvärda var väl den tid, som framtingat en säkerhetstjänst med därav följande metoder — för övrigt långt innan Olivecronas så avgörande bok kommit ut! Avskyvärda var väl också de brott, som denna specialpolis skulle bekämpa. Kritik har riktats mot säkerhetstjänsten, framför allt från de kommunister som vid krigsslutet behandlades så högaktningfullt och som döpte säkerhetspolisen till Säpo för att leda folks tankar till Gestapo. Mer kritik borde riktas mot de politiker, som varken ville eller vågade inse att säkerhetspolisen borde ha varit politiskt ledd eller åtminstone försedd med politisk expertis — men det är en annan historia.

Det alibi för sig själv, som Erlander finner det angeläget att bygga upp beträffande säkerhetstjänsten, är mer än märkvärdigt. Säkerhetskungörelsen kom före hans statssekreteraretid. Ansvariga var Gustaf Möller och Wilhelm Björck, vilka tydligen förutsåg att den skulle bli nödvändig. Erlander skriver trots detta, att »hade jag

vetat att organiserandet var gjort på grundval av anvisningar från försvarsstaben» hade han nog anmält betänkligheter. Detta är en typisk liten erlandersk släng, riktad mot officerare. Sant är, att ett initiativ på ett tidigt stadium före kriget togs från försvarsstaben, troligen under intryck av »femtekolonnen» i spanska inbördeskriget, något som man rimligt nog ville gardera sig emot inom svensk krigsmakt. Men det juridiska förarbetet till lagstiftningen gjordes under ledning av en lagbyråchef i justitiedepartementet, något som ej kan ha varit en hemlighet för en statssekreterare 1939 men som Erlander numera glömt.

Vill man gissa, och mera än gissningar kan det ej bli, om orsaken till detta invecklade nät av aversioner hos den f d statsministern — att de funnits hos statssekreteraren vet man ingenting om — skall man gå till Ulla Lindström. I en av hennes »osammanhängande anekdotsamlingar» som Erlander kallar hennes böcker, vilka han självklart tycker illa om, finns en del av Erlanders reaktioner i samband med Wennerströmmaffären beskrivna. Dessa går igen i hans bok, applicerade på ett tjugo år tidigare material. Som han själv skriver: även hos Ulla Lindström »kan den uppmärksamme läsaren finna mycket av värde».

Fortsättning följer

Det har sagts att en del läsare har blivit besvikna på Tage Erlanders bok. De hade väntat sig något roligare. Där förekommer inga moderna avslöjanden. Nästa del, från kriget och från det dramatiska övertagandet av platsen som statsminister, skall kanske bli mera spännande.

Det är långt ifrån säkert. Nästa del blir sannolikt mycket givande, eftersom författaren till allt annat har ett personligt dagboks-material från den tiden. Men Tage Erlander förefaller lyckligtvis inte vara ute för att göra sensation. Han skriver politisk historia. Närmare bestämt är det socialdemokratisk partihistoria, som han skickligt belyser så att partiets alla förtjänster skall komma till sin rätt. Andra partiets förtjänster, om sådana finns, är det i varje fall inte hans sak att skriva om.

Utan tvivel har han publicerat en verkligt betydande bok, långt mera innehållsrik än man anar vid första genomläsningen. Läs kapitlen om kommunalpolitiken i Lund eller om arbetslöshetsåren. De är sällsynt levande framställningar av tilldragelser som i sig själva inte är särskilt dramatiska. Att författaren var med och upplevde dem har där inte blivit det väsentliga. Vad han än säger själv, men det fanns en tid då han ännu inte var genompolitiserad. Numera är han klädd i sin livsuniform, och i denna första del av hans minnen finns ingen antydning om att han vill befria sig från den.